

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw

Driemaandelijks tijdschrift

- 14 -

april 1997

Oord van de calvinistische republiek Gent 1583

1235

Vz: Gekroonde naar links klimmende leeuw; tussen zijn achterpoten 83; er rond, XII GHENT (bovenaan) / MYTEN (onderaan)

Kz: Gekroond wapenschild in een cartouche; het draagt een diagonale band met het opschrift S.P.Q.G.; onder de cartouche een lolie; er rond, NISI DNS FRVSTRA

Koper
Vanhoudt, I 235

Stropdragers en brekers

Karel V had zeer veel last met zijn geboortestad Gent. Dit omwille van het feit dat de Gentenaars zich gedroegen alsof ze nog in de tijd van Artevelde leefden. Nochtans was de stad niet meer zoals weleer. De lakennijverheid, die haar groot gemaakt had, bestond nog amper. Gelukkig was er de graanhandel; het waren niet meer de wevers maar de schippers die de belangrijkste gilde uitmaakten.

Verantwoordelijke uitgever : H. VANHOUDT, Belsenakestraat 20, 3020 HERENT

Afgifte Kantoor Wetteren 1

De economische crisis van de stad leidde tot een politieke crisis. In 1537 vroeg de gouvernante Maria van Hongarije een subsidie van 1.200.000 gulden aan de Spaanse Nederlanden om 30.000 man gedurende zes maand te onderhouden. Alle provincies stemden de subsidie; alleen Gent weigerde haar aandeel van 400.000 gulden te betalen, zich steunend op een oud (doch onbestaand) privilege. Een nieuwe vraag voor subsidies, het volgend jaar, werd ook door Brugge en Ieper geweigerd, op aanstoken van Gent. Karel V vond toen dat het welletjes was. Hij kwam in 1540 uit Spanje, liet Gent door 3000 Duitsers bezetten en maakte van de repressie een groot spektakel. Alle oude vrijheden van de stad werden afgeschaft. Alle Gentenaars moesten op de knieën vergiffenis vragen en daarna moesten verschillende tientallen prominenten blootsvoets, in hun hemd en met een strop om de hals de keizer om vergiffenis komen smeken. Vandaar de bijnaam “stropdragers”. Keizer Karel liet in de stad, op de plaats van de oude Sint-Baafsabdij, een burcht optrekken (het “Spanjaardenkasteel”) om Gent permanent in het oog te houden.

Gent was in die tijd nog een van de grootste steden van het noorden van Europa, vergelijkbaar met Londen. Door de intrekking van de privileges had de keizer haar belang herleid tot dat van een provinciestad. Het was nochtans niet zijn bedoeling de stad economisch teniet te doen; toen hij 9 jaar later zijn zoon en opvolger Philips II aan de Gentenaars kwam voorstellen, ging hij met belangstelling kijken naar de werken van het kanaal van Gent naar de Schelde (afgewerkt in 1563).

De vernedering bleef de Gentenaars zwaar op de maag liggen. De economische achteruitgang en de drang naar revanche maakten Gent tot een vruchtbare voedingsbodem voor het protestantisme. De nieuwe opvattingen over geloofsbeleving navolgen was immers ook een manier om zich politiek te keren tegen de koning van Spanje. Typisch voor deze geestesgesteldheid is het feit dat de protestanten eveneens “geuzen” (bedelaars) genoemd werden, net als de edelen die zich enkel politiek tegen Spanje hadden gekeerd (“het zijn maar geuzen, Mevrouw” had Berlaymont gezegd). Philips II zette de strenge vervolging van de protestanten, die door zijn vader was begonnen, verder; tussen 1530 en 1566 grepen er 56 executies van protestanten te Gent plaats.

De calvinisten kregen echter steeds meer invloed in de stad en reeds in juli 1566 werd er in hun kringen over gesproken de kerken te vernielen. Vanaf 19 augustus wist men dat het zeker ging gebeuren, zodat een aantal kunstschaten (waaronder het “Lam Gods”) in veiligheid konden gebracht worden. Op 22 augustus was het dan zover: 400 man trokken door de stad om al het geestelijk goed dat in hun handen viel te roven of te vernielen, een ware catastrofe voor het Gents kunstpatrimonium. Margareta van Parma was zo geschrokken dat ze de protestanten voorlopig toelating gaf om te vergaderen. Op 4 december trok ze, op bevel van Philips II, deze toelating terug in en werd de tempel van de calvinisten buiten de Brugse poort afgebroken. Heel wat Spaanse soldaten werden in de stad ingekwartierd, bij voorkeur bij protestanten. De burgers die ze logeerden waren verplicht alle 14 dagen verse lakens te leveren, elke zondag een vers tafellaken, servetten, olie, azijn, kaarsen, hout en boter. Eind 1566 kreeg de hertog van Alva van Philips II blanco volmacht om korte metten te maken met de rebellie. Op 30 maart 1568 begonnen de terechtstellingen van beeldenstormers, die men te Gent “brekers” noemde. Ten minste 20 koppen vielen in de eerste acht dagen. De graven van Egmont en Hoorn waren gevangen genomen en wachtten in het Spanjaardenkasteel te Gent op hun terechtstelling, die te Brussel op de Grote Markt zou plaatsvinden. Hun goederen waren natuurlijk verbeurd verklaard, want Alva had geld nodig om zijn troepen te betalen, en Philips II betaalde hem nagenoeg niets. Elke

terechtstelling of verbanning ging automatisch vergezeld van inbeslagname van de goederen en brachten geld in de oorlogskas. Op 7 november 1568 werd een lijst van 39 geëxecuteerden en 115 verbanningen uitgegeven. Alva wilde, om aan geld te geraken ook de belastingen hervormen: 1 % op alle bezittingen, 5 % op de verkoop van roerende goederen en 10 % op de verkoop van onroerende goederen. Thans zouden wij blij zijn met zo een milde regeling, doch toen was die totaal onaanvaardbaar. De reactie was zo hevig dat Alva in november 1573 werd teruggeroepen en vervangen door Requesens. Deze overleed echter plotseling, waarna het land in een totale anarchie verviel. De Staten Generaal van de Nederlanden, waar Willem van Oranje de grote man was en die nog altijd in naam van de Spaanse koning handelde, probeerde vergeefs de toestand onder controle te krijgen. De Spaanse troepen hadden 22 maanden soldij tegoed en sloegen aan het muiten. Ze kozen zich een leider en trokken rovend en brandschattend door het land. Aalst werd geplunderd op 25 juli 1576 en de Spaanse furie te Antwerpen op 4 november zette er zodanig de schrik in dat enkele dagen later de Pacificatie van Gent werd getekend. Deze voorzag o.m. in amnestie voor al wat er tijdens de troebelen was gebeurd, intrekking van de inbeslagnemingen en gelijkberechtiging van de godsdiensten.

Hembyze en Ryhove

In deze moeilijke periode traden te Gent twee volksmenners op de voorgrond: Jan van Hembyze (° 1513) en Frans van der Kethulle, heer van Ryhove (° 1531).

Toen de hertog van Aarschot door de Staten Generaal tot gouverneur van Vlaanderen benoemd werd, viel dat niet in de smaak van de aanhangers van Willem van Oranje. Hembyze en Ryhove lieten Aarschot uit zijn bed halen en gevangen zetten op 28 oktober 1577. Diezelfde nacht werden nog andere prominenten opgesloten in het huis van Ryhove. Velen waren politiek onschendbaar. Onnodig te zetten dat dit veel stof deed opwaaien in de Nederlanden. Alleen de hertog van Aarschot kwam vrij, onder druk van de Staten Generaal. De anderen bleven gevangenen en werden brutaal behandeld. In april 1579 verplichtte Ryhove hen om buitensporige bedragen te betalen voor hun onderhoud. Hembyze en Ryhove, die familie van elkaar waren, wilden het oude overwicht van Gent over Vlaanderen herstellen. Ryhove viel Audenaarde, Kortrijk en Hulst aan, waar hij de klokken meenam om er kanonnen van te laten maken. Op 19 maart 1578 marcheerde hij 's nachts naar Brugge met 100 ruiters en 1000 man voetvolk en installeerde er een calvinistische raad van 18 leden, naar Gents model. De twee dictators wilden de katholieke kerk helemaal vernietigen. Hierdoor kwamen ze in conflict met de Staten Generaal en met Oranje, die erop aanstuurden katholieken en protestanten gelijke rechten te geven. In Gent begon een waar schrikbewind. In 1578 vond met de zegen van de overheid een tweede beeldenstorm plaats, erger dan die van 1566. Op 28 juni werden een augustijn en 4 minderbroeders verbrand op beschuldiging van homoseksuele handelingen; de oudste was geen twintig. Op dat ogenblik was verbranding de normale straf voor homoseksualiteit, doch velen twijfelden aan de gegrondheid van de beschuldigingen. Eind juli werd alles kort en klein geslagen in de St.-Salvatorkerk en in de St.-Michielskerk; in augustus waren St.-Baafs en St.-Pieter aan de beurt. Hembyze liet de abdij van de Blandijnberg plunderen en een aantal kloosters en abdijen buiten Gent (Waarschoot, Heusden en Waasmunster) ondergingen hetzelfde lot. Ryhove liet op 4 oktober 1578 Hessels – een vroeger lid van de Bloedraad van Alva, die het doodvonnis van Egmont en Hoorn had ondertekend – zonder enige vorm van proces in Sint-Denijs-Westrem aan een boom opknopen. Hij vertoonde zich daarna met de grijze baard van de ouderling op zijn

hoed gestoken.

Alexander Farnese had intussen de overleden don Juan opgevolgd als opperbevelhebber van de Spaanse troepen. Het was een bekwaam veldheer die langzaam maar zeker een deel van de Spaanse Nederlanden heroverde.

Plots en voor een niet duidelijke reden veranderde Ryhove van politiek. Hij, de papenvreter, schaarde zich in het kamp van de gematigden en werd een trouw volgeling van Willem van Oranje. Deze kwam, op voorstel van Ryhove, op 2 december 1578 naar Gent om er met al zijn autoriteit op aan te dringen dat de uitoefening van de katholieke godsdienst er opnieuw zou toegelaten worden, zonder resultaat echter. In juli 1579 greep Hembyze de macht te Gent. Hij verving het schepencollege en liet zich tot eerste schepene kiezen. Oranje moest weer naar Gent komen om er de orde te herstellen. Op 18 augustus deed hij er een triomfantelijke intrede. Hembyze probeerde te vluchten maar werd gepakt. Oranje liet hem tenslotte toch in ballingschap naar Duitsland vertrekken.

In 1580 liep Gent vol vluchtelingen, de kerken en kloosters stonden vol koeien, de St.-Niklaaskerk was een paardenstal. De stad was verschrikkelijk vuil en stonk.

Na het vertrek van Hembyze was Ryhove alleen dictator te Gent. Ondanks het feit dat hij tot de partij van Oranje behoorde kon hij er de godsdienstvrede niet doen aanvaarden; de calvinisten waren te sterk. Gent was calvinistisch doch de stadsadel, de hoge burgerij en de rijke kooplui waren overwegend katholiek gebleven. Ryhove liet er op 29 maart 1580 een aantal op het stadhuis ontbieden op 29 maart 1580 en legde ieder van hen een verplichte lening van 100 of 200 pond groten op. Tot ze de sommen betaald hadden kreeg elk 10 of 12 soldaten gelogeed. Alle middelen waren goed om aan geld te komen: op 12 september 1580 overvielen de Gentse troepen de jaarmarkt van Tielt; in september werd Schellebelle platgebrand; eind november werden 70 boeren gedood te Waarschoot.

Willem van Oranje deed dan een onhandige politieke zet. Hij meende dat de rebellie tegen Spanje zonder buitenlandse steun niet ging lukken. Op zijn aansporing werd Philips II niet meer erkend als vorst van de Nederlanden. De katholieke Frans van Anjou, hertog van Alençon en broer van de Franse koning, werd op 29 september 1580 met veel restricties erkend als hertog van Brabant en graaf van Vlaanderen. Hij werd feestelijk ingehuldigd te Gent op 20 augustus 1582 maar kon zich niet handhaven. Na de "Franse furie" te Antwerpen op 17 januari 1583 trok hij zich terug in Frankrijk. Deze mislukking veroorzaakte een groot prestigeverlies voor Oranje en in Gent verloor Ryhove daardoor elke autoriteit.

Hembyze werd uit zijn Duitse ballingschap teruggeroepen. Ryhove probeerde even voor diens aankomst het tij nog te doen keren en kwam vanuit Dendermonde met zijn troepen voor Gent. Nadat men hem alleen had binnengelaten om te onderhandelen kon hij slechts op het nippertje ontsnappen aan een aanhouding door tussen de wagens van een inkomend konvooi de stadspoort uit te rijden. Om zijn troepen te betalen hield hij in Dendermonde dan maar de schepen tegen die van (het protestantse) Antwerpen kwamen.

De val van Gent werd een kwestie van tijd nadat Spaanse troepen Eekloo bezetten en zodoende de weg naar zee afsneden. Hembyze voelde zich blijkbaar toch nog zeer goed in deze hopeloze toestand, want op 70-jarige leeftijd hertrouwde hij nog met een 25-jarige schone. Hij had ingezien dat elke weerstand nutteloos zou zijn en was onderhandelingen begonnen met Farnese. Toen hij zich echter klaarmaakte om

Dendermonde te gaan belegeren, dat in handen was van Ryhove en van de partij van Oranje, werd hij van verraad beschuldigd. Hij werd gevangen genomen op 15 mei 1584 en op het St.-Pharaïdisplein onthoofd op 4 augustus. Zijn hoofd werd op een piek geplaatst, doch viel naar beneden en verwondde een omstaander. Met Ryhove liep het wat beter af. Na de val van Dendermonde vluchtte hij naar Delft, waar hij enkele dagen voor de moord op Willem van Oranje aankwam. Hij mocht de standaard van Willen de Zwijger in de lijkstoet dragen en stierf het volgend jaar in Utrecht, volledig geruïneerd.

De Gentse onderhandelaars te Doornik bleven halsstarrig eisen dat, na de overgave van de stad, de calvinistische godsdienst vrij zou mogen beleden worden. Dat was natuurlijk totaal onaanvaardbaar voor Parma, die dreigende taal moest gebruiken. Gent capituleerde tenslotte op 17 september 1584. Farnese was zeer gematigd in de repressie. 200.000 gouden kronen oorlogsschatting dienden betaald te worden, maar hij schold de boete aan de weduwe van Hembyze kwijt. De calvinisten hadden twee jaar om zich te bekeren of om de stad te verlaten.

Gent was een ruïne geworden, een spookstad, waar meer dan $\frac{1}{3}$ van de huizen leegstonden en waar hongersnood heerste. Er waren drie hondenslachters in de stad, de wolven kwamen tot voor de stadsmuren op de door onkruid en struikgewas overwoekerde akkers en in de voornaamste straten graasden paarden en koeien. Een zak slechte tarwe kostte 3 pond groten terwijl er overtalrijke goede huizen te koop stonden voor 30 pond groten. Op 24 september 1584 kwam een ton haring de stad in die aan 4 groten het stuk werden verkocht en waar men bijna voor vocht.

Ondanks de harde tijden eiste het dagelijks leven stilaan zijn rechten op en zo zien we dat er op 3 januari 1585 een soort schoonheidswedstrijd werd gehouden. De Gentse schonen hadden zich extra opgedirkt om aan de Spaanse troepen te bewijzen dat zij mooier waren dan de meisjes van Doornik, hun vorig garnizoen.

Het muntatelier van Gent 1581-1584

Het voorgaande is niet alleen bedoeld om een tijdsbeeld te schetsen, doch ook om het bizarre van de heropening van het muntatelier te Gent beter te doen uitkomen. Het muntatelier van Gent was, zoals dat van Leuven, gesloten na de opstand tegen Maximiliaan van Oostenrijk op het einde van de 15de eeuw. Nu zien we plots dat de Gentenaars, in volle calvinistische dictatuur, langs de Staten Generaal (waarmee ze in conflict zijn) om aan de koning van Spanje (die reeds sedert 1580 niet meer wordt erkend en waarmee ze in oorlog zijn) toelating vragen om een muntatelier op te richten. Het magistraat van de stad had in 1580 dit verzoek gericht aan aartshertog Mathias, gouverneur generaal van de Nederlanden, met de klacht dat de handel hinder ondervond van de minderwaardige munten van kleine ateliers zoals Batenburg. Er werd ook allusie gemaakt op de uitgaven voor de vestingwerken van de stad (een muntatelier was een bron van inkomsten). Brugge, dat een atelier had, verzette zich tegen deze concurrentie. De gouverneur schortte hierom zijn beslissing op doch tenslotte werd de toelating toch geregistreerd bij de rekenkamer op 13 februari 1581. De toelating in naam van Philips II is gedateerd te Antwerpen, op 4 januari 1581. Het personeel van de munt moest de eed afleggen aan de koning. De winst moet gebruikt worden om de vestingwerken te bekostigen en om de troepen te betalen. Jan Ghysbrecht, Jacob Weyns, Jacob Van de Vivere en Adolf Hallinck werden aangeduid om de posten van respectievelijk muntmeester, ijzersnijder, waardijn en essayeur waar te nemen. Het atelier werd opgericht in dezelfde lokalen als het muntatelier dat

eertijds gesloten werd, in de Muntstraat rechtover de St.-Elooi­kapel.

Op 14 maart 1581 werd de munt plechtig geopend in het bijzijn van Ryhove. Deze laatste sloeg volgens de Chronycke van Ghendt eerst “een stuck met twee hoofden” en elke schepene gaf daarna één of twee hamerslagen. Er werd rijkelijk wijn geschonken aan de munters, waarna het magistraat een banket had in de “Dry coppens”. Vanaf die dag sloegen de munters eerst de rekenpenningen voor het stadsbestuur en daarna stukken van 10 stuiver. Zowel de munt of penning met twee hoofden als de stukken van 10 stuiver zijn ons onbekend. De eerste munten van het nieuwe Gentse atelier die tot ons kwamen zijn koperen oorden (12 mijten), die werden geslagen vanaf 20 juni. Weldra werden er ook koperen duiten of zes­kens (6 mijten) geslagen. De oorden dragen net zoals de statenmunten, de verzuchting PACE et JUSTITIA (vrede en rechtvaardigheid) maar niet meer de naam van Philips II. Ze hadden weinig succes in het buitenland en in Duitsland werden ze zelfs verboden. Gent sloeg ook gouden kronen (350 ex., niet teruggevonden) en halve filipsdaalders (3.800 ex.) volledig van het officiële type, met een leeuw­kje als muntteken van het nieuwe atelier. Op die manier werd er met de munten, geslagen op naam van de koning van Spanje, winst gemaakt die gebruikt werd om hem te bestrijden! Op 21 augustus 1581 werd Philips II officieel niet meer erkend als graaf van Vlaanderen waarna een korte munt­slag op naam van Frans van Anjou volgde. Om deze stukken te kunnen slaan moest men het personeel van de munt eerst van zijn eed aan Philips II ontheffen. Er werden halve daalders geslagen (niet teruggevonden) en gouden nobels (een middeleeuws en totaal verouderd munttype). Ze droegen de tekst “goudmunt van de herboren wereldstad Gent in Vlaanderen” (*moneta aurea restauratae metropolis Gandavensis Flandriae*). De wedergeboorte van Gent moest bewerkt worden met de opbrengst van deze munten, die aan een veel te hoge koers in omloop werden gebracht. Ook halve nobels werden geslagen. Het ging echter zo slecht met de stedelijke financiën dat de munten, die ter controle in de muntbus werden gestoken, voortijdig eruit gehaald werden en in de stadskas gestort (8 augustus 1583). Hetzelfde gebeurde ook in 1584. Geen enkele zilvermunt werd geslagen in 1582, alleen dubbele gouden nobels (nobels op dubbel gewicht geslagen), hele, halve en kwart nobels en oorden en halve oorden met het schild van Anjou. Na het vertrek van Anjou werden naast gelijkaardige goudstukken ook zilvermunten van 8, 4, 2 en 1 stuiver geslagen. Na de terugkeer van Hembyze ook oorden, halve oorden en nog een nieuw type van 4 mijten.

Het oord

Het hier besproken stuk werd geslagen na de triomfantelijke terugkeer van Hembyze uit Duitsland. Het is van ongeveer hetzelfde type als de oord van Frans van Anjou, maar diens wapenschild werd vervangen door een schild met op een schuine balk de afkorting SPQG. Er werden 1.481 mark 4 ons van geslagen (55.556 exemplaren)

Het gebruik van het Vlaams op deze munt is een innovatie in onze streken, die reeds op de Gentse oorden van 1581 werd ingevoerd. Deze stukken waren bestemd voor gebruik in de stad. Het Latijn werd gebruikt voor de opschriften op de zilveren en gouden munten, die bestemd waren om buiten de stad te circuleren. Het vermelden van de muntwaarde op deze stukken was ook eerder een uitzonderlijk verschijnsel voor de tijd.

De afkorting SPQG staat voor “Senatus populusque Gandavensis” (de senaat en het volk van Gent) en is een duidelijke uiting van interesse voor de klassieke oudheid in de Renaissance. Ze is geïnspireerd op de afkorting SPQR van “Senatus populusque

Romanus” (de senaat en het Romeinse volk), die op antieke Romeinse munten en inschriften zo dikwijls voorkomt.

De keerzijdelegende NISI DNS FRVSTRA is een verkorte vorm van het opschrift NISI DOMINVS CVSTOD. CIVITA. FRVSTRA VIGILANT EAM dat op de keerzijde van de gouden nobels van het Gentse atelier staat. Deze is op zijn beurt een verkorte vorm van een tekst uit het boek der Psalmen 127 “Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam” (Als Jehova zelf de stad niet bewaakt is het tevergeefs dat de wachter heeft gewaakt).

Harry Dewit